

Goudana, een nieuwe artikelenreeks

Introductie: De lasten en lusten van het verzamelen van Gouds drukwerk

Paul H.A.M. Abels

Geïnteresseerden in de geschiedenis van Gouda zijn doorgaans ijverige lezers. Maar verschillende van hen zijn ook gepassioneerde verzamelaars. Tijdens de zaterdagse diensten van 'die Goude' in het oude stadhuis melden zich dikwijls Gouwenaars en oud-Gouwenaars die stad en land aflopen om alle geschriften in handen te krijgen die over Gouda verschenen zijn. Zij streven ernaar om de inmiddels 31 delen tellende serie 'bijdragen van die Goude' compleet te krijgen of speuren naar dat ene ontbrekende geschriftje in hun verzameling gidsen over de gebrandschilderde glazen in de Sint-Jan. Een bijzondere categorie vormen de verzamelaars van Gouds drukwerk; boeken, pamfletten, kranten en prenten die zijn vervaardigd door Goudse drukkers en uitgevers. Zij letten vooral op het zogeheten 'impressum' van een boek of ander drukwerk, dat wil zeggen de vermelding van Gouda of de naam van een Goudse drukker op de titelpagina of elders in een werk.

Drukwerk over of uit Gouda wordt in vakkringen van historici, bibliofielen en archivariissen aangeduid met de verzamelnaam Goudana. Zo heeft het Streekarchief Hollands-Midden een indrukwekkende verzameling oude en moderne Goudana. Maar er zijn ook vele particulieren die inmiddels een kleine of grotere collectie Goudana bijeen hebben gesprokkeld en voortdurend met nieuwe aanwinsten trachten uit te breiden. Het opbouwen van een dergelijke verzameling is een tijdrovende aangelegenheid, vergt speurzinnigheid en kan in financieel opzicht behoorlijk in de papieren lopen. De handel in antiquarische boeken kent haar eigen spelregels en eigenaardigheden. Ook zijn er geen vaste normen voor het bepalen van de waarde van een boek. In de kern is een boek waard wat de gek ervoor geeft. Toch zijn er wel enige uitgangspunten die houvast kunnen bieden, zoals de zeldzaamheid van een werk, de staat van het binnenwerk en de omslag van het boek (uiteenlopend van uitmuntend tot armzalig), de kwaliteit van het drukwerk, de populariteit van het thema en de volledigheid. Zeker oude boeken met kaarten en prenten zijn vaak incompleet, meestal omdat een handelaar het plaatwerk eruit gehaald heeft voor de losse verkoop. Het totaalbedrag dat hij kan 'vangen' bij de verkoop van losse prenten overstijgt niet zelden het bedrag dat gevraagd wordt voor een boek in complete staat.

De opkomst van internet heeft ook zijn effecten op de mogelijkheden voor verzamelaars van Goudana. De sites van antiquariaten en veilinghuizen maken het mogelijk bijzondere Goudse drukken tot in de verste uithoeken van de wereld vanachter de PC op het spoor te komen en te bestellen. Ook biedt de digitale snelweg de mogelijkheid om redelijk eenvoudig aan prijsvergelijking te doen. Keerzijde hiervan is dat de mogelijkheid tot 'buitenkansjes' ook kleiner is geworden, omdat handelaren via internet eenvoudiger tot prijsbepaling kunnen komen en het aantal potentiële kopers vele malen groter is.

In deze nieuwe artikelenreeks 'Goudana' probeert de redactie van de *Tidinge* verzamelaars van Goudana en andere geïnteresseerden op de hoogte te houden welke interes-

Vignet bij de serie: drukkersmerk dat de Goudse boekdrukker Jasper Tournay gebruikte na zijn terugkeer als boekdrukker naar Gouda. Het laat vrouw Fortuna zien, staande op een bol. De spreuk in het rand-schrift (*Spero Fortunae Regressum - Ik hoop dat het geluk terugkeert*) zou ook een wederkerend motto kunnen zijn voor de boekverzamelaars.

sante oude boeken en ander drukwerk uit en over Gouda zoal op de markt komen. Met name bijzondere stukken zullen daarbij onder de aandacht gebracht worden, waarbij ingegaan zal worden op de inhoud van de geschriften en de achtergronden van de schrijver(s) en drukker(s). Uiteraard zullen ook de prijzen die ervoor gevraagd en betaald worden, waar mogelijk vermeld worden. De redactie stelt tips of signalementen van de lezers uiteraard zeer op prijs (e-mail: pibo@kabelfoon.nl).

1. Een gewilde Goudse emblematabundel

Van de zestiende tot ver in de achttiende eeuw waren emblematabundels zeer geliefd in de Nederlanden. Emblemata is het meervoud van emblema, een zinnebeeldig plaatje met motto en bijschrift. De boodschappen die op deze wijze werden verbeeld waren doorgaans moralistisch van aard. Sommige van deze teksten werden in de Nederlandse taal uitgegeven, zoals in de emblematabundels van 'vadertje' Jacob Cats. Binnen de gestudeerde elite vonden echter ook diverse Latijnstalige emblematabundels gretig aftrek. Hierin waren de thematiek en het tekstgebruik doorgaans ontleend aan klassieke auteurs uit de oudheid. Een van de vroegste en belangrijkste emblematabundels die in de Republiek verscheen, is geschreven door een Goudse regentzoon en werd ook gedrukt in Gouda. Voor verzamelaars van Goudana is dit boekwerkje dus in dubbel opzicht begerenswaardig. Omdat het genre, met name vanwege de vele gravures, bij verzamelaars zeer gewild is hangt er echter een stevig prijskaartje aan. In de eerste aflevering van deze reeks wordt ingegaan op de achtergronden van het boek en de schrijver. Aan het eind wordt een indruk gegeven van de marktwaarde, die bijzonder hoog is. Maar er is ook een troost voor de verzamelaar met een kleine beurs.

De auteur

Het boekje dat hier centraal staat, draagt als titel *Emblemata Florentii Schoonhovii I.C. Goudani, Partim Moralia partim etiam Civilia*. Het impressum op de titelpagina geeft aan dat het boekje is uitgegeven door Andreas Burier in 1618 ('Goudae, Apud Andream Burier. M.D.C.XVIII'). De in de titel genoemde auteur, wiens konterfeitsel ook aan de lezers getoond wordt door middel van een in het boekje opgenomen gravure, is Florentius of Floris van Schoonhoven. Schoonhovius, zoals de gelatiniseerde versie van zijn naam luidde, werd in 1594 in Gouda geboren als zoon van Dirck Jacobsz. en Niesje Verharst. Zijn vader had zich na diens huwelijk met deze Goudse regentendochter rond 1590 vanuit Schoonhoven in Gouda gevestigd en maakte daarna snel politiek carrière. In 1611 bracht hij het tot burgemeester, doch met de wetsverzetting (staatsgreep) van prins Maurits in 1618 verloor hij zijn plaats in de vroedschap.

Het pand De Wilde Man aan de Westhaven 40, het woonhuis van Florentius Schoonhovius.

Zoon Floris bezocht de Latijnse school in Gouda, waarna hij zich in 1611 op 17-jarige leeftijd liet inschrijven aan de universiteit van Leiden als student filosofie. Hij bekwaamde zich daar ook in de rechten en sloot zijn studie in 1614 geheel in stijl van zijn stand af met een zogeheten 'grand tour' langs universiteiten in het buitenland. Bekend is dat hij zich op 23 september van dat jaar liet inschrijven in Orléans en precies drie maanden later in Angers.¹ Na terugkeer in zijn vaderstad trad hij in 1616 in het huwelijk met Anna Thomasdr. uit Haastrecht. In een 'geslachtsregister' dat bewaard is gebleven in het Streekarchief, noteert zijn vader in dat jaar trots dat Floris en Anna

'hebben den anderen beslaepen den 7e augusty op myn achtercaemer naest de Wildeman'. De Wilde Man is het fraaie zeventiende-eeuwse woonhuis aan de Westhaven 40, met in de gevel nog het familiewapen, waar het echtpaar zijn intrek zou nemen. In de daaropvolgende jaren kreeg het stel twee dochters (Margrieta en Agniesgen) en een zoon Jacob, die al na acht dagen stierf.²

Floris Schoonhovius stond volgens de Goudse geschiedschrijvende pastoor Ignatius Walvis bekend als iemand die neigde tot stilte en eenzaamheid.³ Reeds jong etaleerde hij zijn dichterlijke talenten, want in 1615 zou naar zijn eigen zeggen een bundel gedichten ('Poemata') van zijn hand het licht hebben gezien. Hiervan is op dit moment geen enkel exemplaar meer bekend. In een uit 1933 daterende *Literaturgeschichte* van G. Ellinger komt niettemin een bespreking voor van dit werk. Hieruit blijkt dat de gedichtenbundel drie 'boeken' bevatte met als titel 'Carmina' en verder odes op de Ware Adel, Geluk, Notwendigkeit, Lot, Vorming, Hinfälligkeit des Menschen. Daarna volgden een cyclus van 'Amores pastorales' in veertig gedichten en zes gedichten 'nach Art der Bucolica'. De bundel werd afgesloten met twintig 'boetehymnes'. Ellinger bestempelde Schoonhovius werk als verdienstelijk, maar toch tweederangs.⁴

Wel overgeleverd is dus de emblematabundel van Schoonhovius, die in 1618 van de persen kwam (het voorwoord is gedateerd op 1 maart). De auteur moet op dat moment reeds beseft hebben dat hij en zijn familie aan de vooravond stonden van grote politieke en religieuze veranderingen. De omwenteling van hetzelfde jaar bracht een nieuwe elite op de kussens en maakte een einde aan de heerschappij van de in grote meerderheid remonstrantsgezinde Goudse regentenklasse. Ook in kerkelijk opzicht maakte Gouda een ommezwaai mee; de rekkelijke remonstranten werden uit de Sint-Jan gejaagd en moesten plaatsmaken voor steile calvinisten. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat deze ontwikkelingen in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de overgang van Floris Schoonhovius naar de Rooms-Katholieke Kerk. Het moment van deze overgang is overigens niet bekend. Waarschijnlijk heeft deze zich voltrokken na 1624, aangezien hij in dat jaar zijn enige publieke ambt, dat van dijkgraaf van de Krimpenerwaard, verloor. Dergelijke ambten waren voorbehouden aan lidmaten van de Gereformeerde Kerk of aan personen die ten minste deze religie waren toegedaan. Als katholiek zou Schoonhovius niet meer voor een dergelijk ambt in aanmerking komen. Tegen de achtergrond van deze lotgevallen is het Latijnse motto waarmee hij zich aan de universiteit van Angers liet inschrijven opmerkelijk: 'Servire temporibus et loco est politicum' (Het getuigt van politiek inzicht, met tijd en plaats rekening te houden). Gedurende zijn verder leven verdiende hij de kost als jurist, totdat hij omstreeks 1648 overleed.⁵

Het boek

De emblematabundel van Schoonhovius is opgedragen aan het stadsbestuur van Gouda. Deze opdracht wordt gevolgd door een bericht van de auteur aan de lezer en een lofdicht op de schrijver van de hand van Gerardus Traudenius. Laatstgenoemde was eerst proreector en vanaf 1615 tot 1623 rector van de Latijnse school in Gouda en een van de vroegere leermeesters van Schoonhovius. Dan volgt het portret van Florentius Schoonhovius met zijn lijfspreuk en de mededeling dat hij op dat moment 24 jaar was. Deze mededeling betekent dat de gravure rond 1618 is vervaardigd en doet vermoeden dat hij zich speciaal voor het boek heeft laten portretteren. Onder het portret staat een klein lofdicht, eveneens van de hand van Traudenius.

Na dit voorwerk volgen 74 emblemata, die elk eenzelfde structuur kennen. De volgorde van de emblemata vertoont geen bijzondere logica of structuur. De thema's hebben zowel betrekking op het persoonlijke als op het openbare leven. Boven elk van de door de bekende Utrechtse tekenaar en kopergraveur Chrispijn van der Passe de jongere

(1597-na 1670) vervaardigde gravures staat een motto, daaronder volgen een epigram (pundicht) en een uitgebreid commentaar van de auteur. Schoonhovius was een van de weinige samenstellers van emblematabundels uit de zeventiende eeuw die dergelijke commentaren ('interpretatio') zelf schreven. Deze commentaren doorspekte hij met citaten van klassieke auteurs, waarmee hij zijn bijzondere belezenheid illustreerde. De emblemata worden gevolgd door een selectie van gedichten van de hand van Schoonhovius, die door hem werden opgedragen aan verschillende (studie)vrienden en leraren (Aemilius Rosendael, Gerardus Verlaan, Dominicus Badius, Daniël Heinsius (een neef van Van Zevécote; zie hierna), Wilhelmus Traudenius (broer van Gerardus), Henricus Johannis Thardt, Willibrord Snellius, Gijsbertus Duvendoerde, Petrus Walburgius, Gerardus en Everardus van Bronckhorst, Jacob Reael en Bartholdus Wichering.

De emblematabundel van Schoonhovius werd uitgegeven door Andries Burier, een geestverwant van zijn vader. Deze uitgever, boekbinder en boekverkoper was afkomstig uit Rijssel (Lille) in Noord-Frankrijk. Hij was vanaf ongeveer 1612 in Gouda werkzaam, waar hij het initiatief nam tot de uitgave van talrijke geschriften van remonstrantse auteurs. Hij werkte daarbij nauw samen met de meest productieve Goudse boekdrukker uit de zeventiende eeuw, Jasper Tournay, die talrijke boeken van de persen liet komen die elders in de Republiek niet gedrukt mochten worden.⁶ Het ligt voor de hand te veronderstellen dat ook het boek van Schoonhovius door Tournay is gedrukt. Gelet op het opvallende portret van de jonge auteur in het boek, zou hijzelf of zijn kapitaalkrachtige vader de uitgave overigens wel eens zelf bekostigd kunnen hebben.

Het bleef niet bij deze ene Goudse editie van de bundel. Het boek is nadien nog tijdens het leven van de auteur drie keer herdrukt, te weten in Leiden bij Elzevier (1626) en in Amsterdam bij Johannes Jansonius (1635 en 1648). De enige Nederlandse vertaling en bewerking van de bundel verscheen in Leiden in 1626 en is van de hand van de in Gent geboren Jacob van Zevécote. Zijn vertaling draagt de titel *Emblemata ofte Sinnebeelden met dichten verciert*. Een saillant detail daarbij is overigens dat Van Zevécote in religieus opzicht in omgekeerde zin een beweging maakte als Schoonhovius. Hij verliet in 1623 de Rooms-Katholieke Kerk om gereformeerd te worden.⁷

Marktwaarde

Uit het aantal herdrukken valt op te maken dat de emblematabundel van Schoonhovius in zijn dagen gretig aftrek vond bij het publiek, zij het dat de lezerskring wel bestond uit een hoog opgeleide elite die de Latijnse taal machtig was. De vertaling door Van Zevécote maakte het boek echter ook toegankelijk voor een breder publiek, hoewel de thematiek niet eenvoudig was en een zekere belezenheid vroeg van de lezer. Gelet op de populariteit van het werk - hedendaagse kenners van het emblemata-genre rekenen het tot het beste wat in de vroege zeventiende eeuw op dit gebied is verschenen⁸ - is het niet verwonderlijk dat geregeld exemplaren te koop worden aangeboden via veilinghuizen en antiquariaten. Hoewel het boek dus niet zeldzaam is, ligt de marktwaarde erg hoog. Dat heeft alles te maken met het fraaie plaatwerk.

De Goudse editie lijkt het meest zeldzaam. Zij is recent enkele keren op internet te koop aangeboden via Ebay. De vraagprijs varieerde daarbij van 3410 dollar tot 3000 Britse ponden.

De herdruk van Elzevier uit 1626 wordt op het internet door een Franse antiquaar aangeboden voor 1150 euro. Via Ebay werd onlangs 1000 dollar voor het boek gevraagd. De Jansoniusherdruk uit 1648 ging in 2003 voor slechts 160 euro (exclusief 23% veilingkosten) weg bij het veilinghuis Burgersdijk en Niermans in Leiden. Een jaar later bracht eenzelfde editie 400 euro op. Een Italiaans antiquariaat (Libreria Gutenberg, Cassano d'Adda) vraagt voor hetzelfde boek maar liefst 1800 euro. Dit bedrag is echter

nog aan de lage kant vergeleken bij de prijs die het altijd schreeuwend dure antiquariaat Forum in 't Goy (Utrecht) ervoor durft te vragen, te weten 7500 euro (ex. BTW). Mogelijk dat deze exorbitante prijs enigszins verklaard kan worden door de bijzondere Italiaanse boekband van dit werk, die vervaardigd kan zijn in het atelier van Rospigliosi. Bovendien draagt het boek eigenaarsporen van 'Marchionij Leonidi Spadii', mogelijk een familielid van Bernardina Spada, een Italiaanse kardinaal van 1627 tot 1661. Dergelijke bijzonderheden laten zien dat de waarde van een boek ook bepaald kan worden door andere bijzondere kenmerken.

De Goudse emblematabundel met links het portret van Florentius Schoonhovius.

Voor verzamelaars voor wie dergelijke prijzen veel te hoog gegrepen zijn, is er een troost. In 1975 verscheen in het Duitse Hildesheim een fraai gebonden facsimile uitgave, dat wil zeggen een fotografische herdruk van de Goudse editie die zich bevindt in de beroemde Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel. Dit boekje is voorzien van een (zeer korte inleiding) van D. Tschizewskij en is nog steeds te koop voor 64 euro. Één antiquariaat (Antiquariat Skulima in Westhoven Duitsland) biedt het aan voor de gereduceerde prijs van 34,80 euro.

Noten

- 1 W. Frijhoff, R. van Drie, 'Het wapenboek van de Nederlandse studentenvereniging te Angers, 1614-1617', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 44 (1990) 134.
- 2 J. Geselschap, 'Het huis van een dichter', *Tidings van Die Goude* 8 (1990) 56-59.
- 3 I. Walvis, *Beschryving der stad Gouda I* (Gouda 1714) 312-313.
- 4 Georg Ellinger, *Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden: (vom Ausgang des fünfzehnten bis zum Beginn des siebzehnten Jahrhunderts)* (Berlin 1933) 288.
- 5 Frijhoff, Van Drie, 'Wapenboek', 134.
- 6 J.G.C.A. Briels, *Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden omstreeks 1570-1630* (Nieuwkoop 1974) 191-192; Dalmatius van Heel, *De Goudse drukkers en hun uitgaven*, III (Gouda 1951) 28-31; P.H.A.M. Abels, 'Spreekbuis voor dissenters. De drukkerij van Jasper Tournay', in: N.D.B. Habermehl e.a. (red.), *In de stad van Die Goude* (Delft 1992) 241.
- 7 Johannes Köhler, 'Florentius Schoonhovius', in: *Biographisch-Bibliographisch Kirchenlexikon*, zie ook: www.bautz.de/bbkl/s/s1/schoonhovius_f.shtml
- 8 K. Portemann, *Inleiding tot de Nederlandse emblemata-literatuur* (Groningen 1977); P.J. Meertens, H. Sayles, *Nederlandse emblemata: bloemlezing uit de Noord- en Zuidnederlandse emblemata-literatuur van de 16de en 17de eeuw* (Leiden 1983). Aan de Universiteit Leiden loopt bij het Leids Instituut voor de Nieuwe Tijd reeds jarenlang een onderzoeksproject dat tot doel heeft Latijnstalige emblematabundels te bestuderen en te ontsluiten. In dat kader is volgens het werkprogramma prominent aandacht besteed aan het 'veelgeciteerde' boek van Schoonhovius. Dat heeft inmiddels geleid tot een tweetal publicaties over het boek:
  - K.A.E. Enenkel, 'A Leyden Emblem Book: Florentius Schoonhovius' Emblemata partim moralia, partim etiam civilia', in: I. Manning, K. Porteman, M. van Vaecck, (ed.), *The Emblem Tradition and the Low Countries. Images Figurata. Studies 1B* (Turnhout 1999) 177-195.
  - K.A.E. Enenkel, 'Florentius Schoonhovius' Emblemata partim moralia, partim etiam civilia: Text and Paratext', in: A. Adams, M. van der Weij (ed.), *Emblems of the Low Countries. A Book Historical Perspective* Glasgow Emblem Studies vol. 8 (Glasgow 2003)129-147.
 Bijzonder is verder: C. Herben, S. Terwiel, *Florentius Schoonhovius' Emblemata Partin Moralia, Partim etiam Civilia* vergeleken met Jacob van Zevecote's Emblemata ofte Sinnebeelden met dichten verciert (Amsterdam/ Utrecht 1991) (Typoscript).